

In theorie krijgt elk kind in Nederland evenveel kans om het beste uit zijn talenten te halen. In de praktijk, betoogt

Jonathan Mijs, is er in de verste verte geen sprake van een meritocratisch onderwijsbeleid. Hoe zou dat anders kunnen?

Loterijen, waarzeggers en losse teugels

Meritocratie in drie momenten

Jonathan J.B. Mijs

Harvard University, Boston

M

eritocratie – ze is misschien wel dé leidraad voor beleidsmakers in de naoorlogse geschiedenis. Hoe ontwerpen we spelregels en instituties zo dat inzet, talent en beloning als van nature samengaan?

Bestuurders in verschillende landen hebben deze vraag op uiteenlopende wijzen uitgewerkt, maar met één gemene deler: het onderwijs als de motor van de meritocratische samenleving.

In de naoorlogse jaren was ons streven naar meritocratie vooral ingegeven door de noodzaak van economisch herstel: hoe zorgen we dat talent goed terecht komt op de arbeidsmarkt? De Koude Oorlog voegde daar een strategisch belang aan toe: hoe winnen we de wedloop met het rode gevaar? Hoewel beide motieven nog altijd een grote rol spelen in beleidsoverwegingen, kunnen we er vandaag een derde doelstelling aan toevoegen: hoe organiseren we een eerlijke competitie waarin de winnaars hun succes hebben verdiend?

Volwassenen gaan

alleen nog relaties aan

met partners die een zelfde

opleidingsniveau bezitten

In het hoger onderwijs krijgt dit streven vorm door beleid gericht op selectie en excellentie. Hoe pikken we de beste studenten uit de menigte en hoe bevorderen we hun talentontwikkeling? (Lees: hoe voorkomen we verspilling van talent, hoe winnen we de wedloop met onze burens en hoe vinden we terechte winnaars?) Dit beleidsstreven beperkt zich overigens niet tot het hoger onderwijs, want talentontwikkeling begint heel wat eerder in de onderwijsloopbaan. Datzelfde geldt voor selectie. Zij die eerder al zijn uitgevallen maken per definitie geen kans meer om als winnaars uit de trechter te komen. Welbeschouwd krijgt een meritocratie vorm in drie selectiemomenten.

Goede genen

Het eerste selectiemoment dat kinderen tegenkomen is de partnerkeuze van hun ouders. Toegegeven, dat is een prenatale beslissing die reeds voor hen is gemaakt. Maar in dat keuzemoment schuilt een zeer belangrijk selectiemechanisme – niet enkel door de genen die het kind meekrijgt, maar ook door de opvoeding, de stabiliteit van het thuismilieu, de tijd en aandacht waarmee ouders hun kind op het onderwijs voorbereiden en de kennis en *knowhow* waarmee zij een goede (voor)school uitkiezen. De 'ouderkeuze' speelt in de moderne samenleving een steeds grotere rol omdat volwassenen in toenemende mate alleen nog relaties aangaan en kinderen krijgen met partners die een zelfde (laag of hoog) opleidingsniveau bezitten. We mogen tegenwoordig spreken van een heuse genen- en opvoedingskloof.

Na het eerste selectiemoment heeft het kind ongeveer zeven jaar de tijd om zich te bewijzen voordat zijn toekomst wordt voorspeld op basis van een schooladvies en Cito-score. Is

Menselijk kapitaal

het een denker of een doener? Werkt het later bij Albert Heijn of bij Ahold? Geven we het stempel vmbo of vwo? Natuurlijk kan het kind vanuit het vmbo omhoogklimmen (of vanuit het vwo afdalen), maar de realiteit is dat een overgrote meerderheid van de vwo-leerlingen naar de universiteit gaat, terwijl slechts een handjevol vmbo'ers daar ooit belandt – en dat handjevol wordt steeds kleiner, schrijft de Onderwijsinspectie.

Daarnaast blijkt bij de selectie een kwart van alle leerlingen achteraf te hoog of te laag te zijn ingeschat (gezien de latere op- of neerwaartse mobiliteit binnen het onderwijssysteem). Dit betekent niet dat we in driekwart van de gevallen wél goed zitten. De verontrustende waarheid is dat we niet erg goed zijn in het voorspellen van de toekomst: psychometrisch onderzoek leert dat de selectiecommissie er zelfs met de meest geavanceerde toetsen en *assessments* drie van de vier keer naast zit.

Slaaggarantie

Een bijkomend bezwaar is dat dergelijke selectieprocedures een zogenaamde *selffulfilling prophecy* in de hand werken. Het maakt voor de talentontwikkeling nogal wat uit of een kind in een vwo- of vmbo-klas terecht komt met (al dan niet) betrokken ouders, een docent die veel (of weinig) van hem verwacht en met gemiddeld genomen (niet zo) gemotiveerde medeleerlingen waaraan hij zich (niet) kan optrekken. Hoeveel hoogopgeleide ouders durven die gok aan met hun kinderen? Niet erg veel, blijkt uit het feit dat welgestelde ouders van alles proberen om hun kind op de school van hun keuze te krijgen: van bijles, examenkamp en privéschool (met slaaggarantie) tot aan postcodefraude of een rechtszaak om de uitloting van hun kind aan te vechten. Wat deze ouders goed hebben begrepen, is dat de (talent)ontwikkeling van een kind sterk wordt bepaald door de leeromgeving.

En zo zijn we bij het derde selectiemoment beland: hoe is de toegang tot het hoger onderwijs georganiseerd? Die selectie vindt bij een meerderheid van opleidingen plaats aan de hand van het principe 'iedereen is welkom'. Bij andere opleidingen worden enkel gelukkigen toegelaten – zij die door het lot zijn verkozen. Een derde categorie opleidingen, vooral bevolkt door *liberal arts colleges* en geneeskundeopleidingen, is geïnteresseerd in het karakter en het verkoopverhaal van de toekomstige student. Kort gezegd is er in het hoger onderwijs maar weinig belangstelling voor meritocratie. Non-selectief kun je deze opleidingen niet noemen, want dat zou het eerste en het tweede selectiemoment miskennen. Laten we niet vergeten dat slechts een kleine minderheid van de bevolking überhaupt mag meedingen in de derde ronde.

Minder rigide

De Nederlandse meritocratie laat zich, samengevat, als

**Het middelbare onderwijs
zouden we een stuk
minder rigide
kunnen inrichten**

volgt kenschetsen: de eerste schifting heeft bij de geboorte al plaatsgevonden, de tweede berust in belangrijke mate op een zichzelf vervullende voorspelling, en bij het hoger onderwijs laten we de teugels volledig varen.

Hoe is deze merkwaardige realiteit te verklaren en wat is eraan te doen?

Om met dat laatste te beginnen: we zouden het middelbare onderwijs een stuk minder rigide kunnen inrichten. Een voorbeeld is het plan van de staatssecretaris van onderwijs om leerlingen in staat te stellen onderwijs op verschillende niveaus te volgen: de basisvakken op vmbo-niveau met een havo-examen voor de talen, of een havo-basis met de bètavakken op vwo-niveau, et cetera. Zo krijgen leerlingen de kans hun talenten te ontdekken buiten de vaste opleidingspaden en zich op basis daarvan te onderscheiden en te kwalificeren voor mogelijkheden die nu voor hen zijn uitgesloten. Dat heeft een tweetal voordelen: het beperkt de invloed van het eerste selectiemoment en biedt meer ruimte voor een correctie in het (veelvoorkomende) geval dat er een fout is gemaakt op het tweede selectiemoment.

Een andere meritocratische route behelst het corrigeren van het lot in het eerste selectiemoment. Een eerste stap daartoe is het beschikbaar stellen van kwalitatief hoogwaardige en betaalbare voorschoolse educatie voor ieder kind. Een daaropvolgende stap is het garanderen van goed basisonderwijs. In grote steden loopt de kwaliteit van scholen nogal uiteen; er is sprake van een concentratie van achterstandsl leerlingen in bepaalde scholen en buurten. Een betere verdeling van leerlingen over de verschillende scholen in een stad maakt dat elke leerling verzekerd is van een goede leeromgeving. Deze en andere voorstellen stuiten al snel op politiek verzet: diversifiëring van het middelbaar onderwijs zou de kwaliteit en betrouwbaarheid van diploma's ondermijnen, een gecoördineerd toelatingsbeleid in het basisonderwijs zou de vrijheid van schoolkeuze tenietdoen, en überhaupt zou de burger onderwijshervormingen zat zijn.

Daarmee hebben we ons antwoord op de eerste vraag: we zijn tot deze merkwaardige realiteit gekomen door het ontbreken van politiek draagvlak voor werkelijk meritocratisch onderwijsbeleid.

Menselijk kapitaal

Verandering begint met het erkennen van de niet-meritocratische praktijk. We moeten af van de illusie dat Nederland een niet-selectief hogeronderwijsstelsel kent. De werkelijke selectie vindt in een eerder stadium plaats en sluit een meerderheid van leerlingen uit. Excellentie en talentontplooiing in het hoger onderwijs vereist een meritocratische basis. Daarvoor moeten alle leerlingen de kans krijgen om hun talenten te ontdekken en zich op basis daarvan voor hoger onderwijs te kwalificeren. Tot die tijd is er niets mis met het verheffen van een select groepje topstudenten, maar dit is geen meritocratie. Dat heet aristocratie.

Jonathan J.B. Mijs
is promovendus in de sociologie aan Harvard University

**Dat Nederland een
niet-selectief
hogeronderwijsstelsel
kent, is een illusie**

Literatuur

Deze bijdrage put uit een aantal wetenschappelijke studies en opiniebijdragen. De belangrijkste bronnen staan hieronder vermeld.

- Inspectie van het Onderwijs, 2015, *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2013/2014*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs.
- Mijs, Jonathan J. B., 2013, Schaf scheiding tussen vmbo, havo en vwo af. *NRC Handelsblad*, 1 augustus, p.16.
- Mijs, Jonathan J. B., 2011, Zijlstra scheidt studenten in winnaars en verliezers. *NRC Handelsblad*, 8 juli, p.14.
- Mijs, Jonathan J.B., 2011, Van terecht onrecht naar pluriform talent. *Beleid & Maatschappij* 38(3), pp.327-33.
- Mijs, Jonathan J.B., & Herman G. van de Werfhorst, 2016, Het onderwijsstelsel en kansen-gelijkheid: op zoek naar een meritocratie. Te verschijnen in *Onderwijssociologie*, onder redactie van Mieke Van Houtte, Marc Vermeulen en Bram Eidhof. Antwerpen: Garant.
- Paulle, Bowen, Jonathan J.B. Mijs, & Anja Vink, 2016, Nieuw systeem, nieuwe kansen. Ouders in Amsterdam-West over (de-)segregatie in het basisonderwijs. Te verschijnen in *Beleid & Maatschappij* 43(3).
- Van Daalen, Rineke, & Ali de Regt, 2004, Verborgene krenkingen in het onderwijs. Kanttekeningen bij meritocratisering. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 31(4), pp.527-41.
- Van de Werfhorst, Herman G., & Jonathan J.B. Mijs, 2007, *Onderwijsdifferentiatie en ongelijkheid. Nederland in vergelijkend perspectief*. Rapport voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Amsterdam: Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies.
- Van Heek, Frederik, 1968, *Het verborgen talent. Milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid*. Meppel: J.A. Boom en zoon.